

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen*

INDHOLD

Danfoss giver Als et nyt ansigt

H. Lausten-Thomsen:

Ved mindepladen på H. P. Hanssens hjem

Ole Bech:

Den omstridte jomfru Fanny atter i søgelyset

H. V. Gregersen:

Da møller J. H. Hartz blev arresteret

Inger Bjørn Svendsen:

Ejsbølfundet

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå

På egnsvandring

Der var meget stor tilslutning til den udflugt, Haderslev amtskreds af Historisk Samfund for Sønderjylland samt Haderslev arkiv- og museumsforening havde arrangeret. Der var samlet ca. 200 mennesker ved turens første mål i Formandsbjerg mellem Arnum og Spandet. Her gav museumsinspektør Hans Neuman, Haderslev, en interessant skildring af de gamle veje, hvis mange hjulspor man endnu kan følge i det kuperede lyng- og kratbevoksede landskab. Det drejer sig om den gamle vej ved Ribe-Flensborg samt Foldingbro-Tønder.

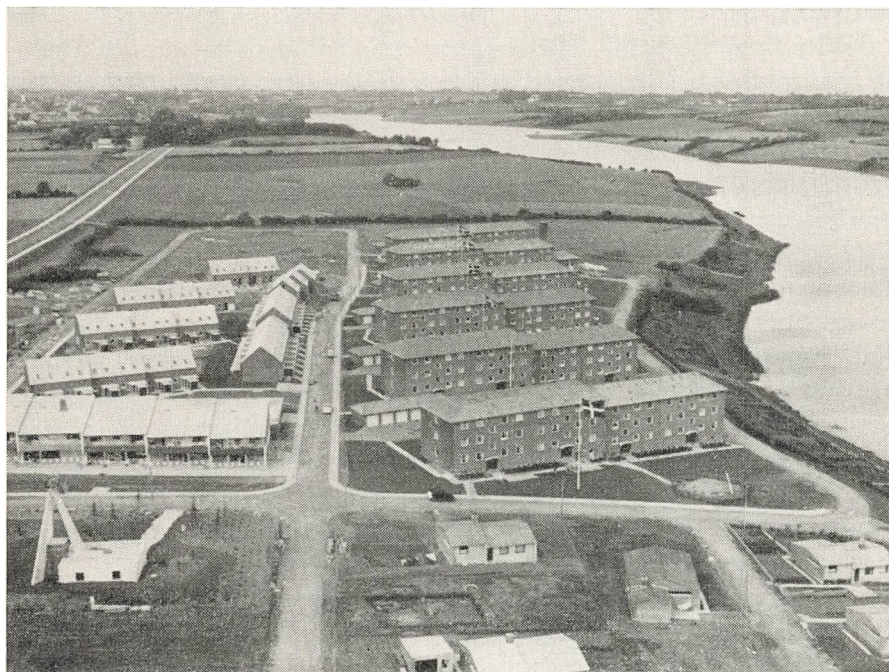
Turens næste mål var indlandsklitterne ved Stensbæk Plantage, et ejendommeligt og smukt landskab, som mange af deltagerne så for første gang. Derfra fortsattes til Hygum, hvor man drak kaffe i forsamlingshuset.

Formanden for Historisk Samfund, pastor Tage Holm, Vojens, bød velkommen, hvorefter førstelærer Fogdal, Kamptrup, bød velkommen til Hygum og omtalte de mange minder fra historisk og forhistorisk tid, som sognet rummer.

Lærer Fogdal gav endvidere en skildring af Hygum sogns kendte historiker, Thøste Thøstesen, der inden sin alt for tidlige død nåede at udgive en række værdifulde egnskildringer. Endvidere blev der talt af gårdejer P. Kloppenborg, Harreby, der fortalte om den nationale og folkelige udvikling i Hygum sogn i tiden mellem de slesvigske krige op til genforeningen. Til sidst aflagde man besøg i Hygum gamle kirke, hvor pastor Hansen, Hygum, fortalte om nogle af de mest fremtrædende præster, der havde virket i sognet siden reformationen.

Efter at man havde beset kirken udvendig gik turen til Endrupskov over den smukke egn omkring Fole og Stampe mølle. Det var ved solnedgangstid, da man i Endrupskov samledes ved mindestenen for Sct. Thøgers kirke, der stod her fra året 1200-1600. Man havde den skønneste udsigt ned over Gelsådalen, mens Neuman skildrede stedet og egnen og de minder, den gemmer.

Det var med den store forsamlings fulde tilslutning, at pastor Tage Holm til sidst takkede alle for den interessante og vellykkede tur.

Langesø

Danfoss giver Als et nyt ansigt

Da fabrikken Danfoss blev til for 25 år siden, kunne man vel tale om fabrikation, men kun med kraftig overdrivelse om fabrik i den gængse opfattelse af ordet. På et tagkammer i Elsmark fortsattes, hvad der under personlige anstrengelser var begyndt i Vojens forholdsvis kort tid i forvejen.

Over kæmpevirksomhedens beliggenhed i et af klodens mindste landsbysamfund har folk filosoferet meget, og der er opfundet en del forklaringer. Sandheden er nok den, at en ung mand fandt det praktisk og økonomisk lidet risikabelt at eksperimentere på loftet til sin fars gård. Han forudså ikke sin virksomheds nuværende omfang.

I øvrigt var der mange, som advarede ham mod at gå i gang med noget så vanskeligt som køleautomatik. Han skal have svaret, at når det var så vanskeligt, så var der nok ikke mange om budet. Denne gang var et husholdningskøleskab en sjældenhed, og det er interessant at vide, at USA endnu i 1949 høstede 317.000 tons sø- og flodis, som brugtes til gammeldags nedkøling af letfordærvelige ting. Og USA er da foregangslandet på automatikkens område. Man kan således ikke sige, at et teknisk-økonomisk

horoskop pegede i retning af storfabrikation i landsbyen Elsmark. For kort tid siden fremstillede fabrikken imidlertid sin millionte kompressor. Det er indmaden til et køleskab, og en million kompressorer fortæller altså, at der, siden man optog produktionen af køleskabskompressorer, er kommet til at stå køleskabe i ca. en million hjem verden over. Vel at mærke køleskabe med Danfosskompressorer. Trods sin størrelse og indflydelse på verdensmarkedet er Danfoss ikke alene i verden. Fabrikken arbejder i konkurrence med en række firmaer af lignende art, og på verdensmarkedet lider man ikke af følelser. Her gælder kun evnen til at producere kvalitetsvarer og evnen til at sælge dem samt – og det er ikke uvæsentligt – at kunne give kunderne en god betjening i alle de spørgsmål, der knytter sig til automatiseringen af kulde og varme. Hvad det sidste angår, har Danfoss ligget et godt stykke foran konkurrenterne. Man har bevidst lagt an på en meget omfattende produktion, altså en produktion af mange apparater. Derved har man været i stand til at høste flere erfaringer end konkurrenterne, og man har derigennem kunnet betjene kunderne bedre. På kort sigt havde det været mere udbyttegivende at begrænse sig til få apparattyper.

Der er et spring fra den første begyndelse, hvor cykelpumpe og vandfad var vigtige redskaber, til dagen i dag, hvor over tusind maskiner fylder store fabrikshaller, og hvor en ny fabrik er ved at nærme sig fuldendelsen i Flensborg. Man skal ikke spå, men der er i Flensborg plads til en fabrik af samme størrelse som fabrikken i Elsmark. Der er i hvert fald et areal af samme størrelse. I Elsmark beskæftiges i dette øjeblik ca. 3200 mennesker. I 1941 var fabrikanten af den opfattelse, at der ikke kunne være tale om, at hans virksomhed kom til at beskæftige over 100 medarbejdere. I 1945 var der ca. 200. Praktisk talt er begrebet storvirksomhed opstået efter krigen.

Danfoss forandrer og vil fremdeles forandre landsbysamfundene på Als, især da i Nørherred. Nordborg og Havnbjerg kommuner har efter krigen rundt regnet fordoblet antallet af indbyggere og lejligheder. Også andre kommuner i fabrikkens nærhed har vist en bemærkelsesværdig vækst. Kæmpemæssige entreprenørmaskiner af forskellig art er netop i denne tid sat ind på at skabe bedre vejforbindelser fra Sønderborg til Nørherred, idet den stærkt stigende trafik på visse af døgnets tider overbelaster den vej, der endnu for få år siden syntes overordentlig komfortabel og moderne. Femten pct. af fabrikkens medarbejdere ejer et motorkøretøj, og hertil kommer det overordentligt store antal af offentlige trafikmidler, som er sat ind for at besørge trafikken til og fra fabrikken. Da fabrikken antagelig fortsat vil vokse med hensyn til produktion og antallet af medarbejdere, og da bilen uanset folketingets beslutninger er ved at blive en brugsgenstand mere end en luksusartikel, vil også motoriseringen af fabrikkens medarbejdere stige både talmæssigt og procentualt. Antagelig

er det nuværende vejbyggeri ikke det sidste. Nye furer vil blive draget i øens ansigt. Nogle vil synes, det er sorgens furer, andre til sige, at alt er i orden. Historie er ikke blot det, der skete i går, men også i høj grad det, der sker i dag. Kommende generationer vil med undren undersøge det, der skete dengang, i året 1958. Og de vil måske slet ikke være imponeret, fordi deres tekniske og trafikale muligheder er helt anderledes. Hvad der i dag er fremtidsroman, bliver for dem hverdag. Læserne bedes tænke på, hvor kort tid det er siden, Jules Verne lod os blive hede om øerne gennem uudholdeligt spændende rejser under isen og rundt om månen. Og udviklingen går hurtigere i dag.

Allerede nu er det synligt, at også mennesketypen ændres, fordi nye mennesker strømmer ind på lukket grund. Alsingerne har gennem århundreder – omend ubevidst – gjort front mod fastlandet og søgt samkvem med øerne. Det var ikke nogen tilfældighed, da man efter 1920 slog broer på østkysten af Als og købte skibe, hvormed man kunne sejle svinene til slagteriet i Faaborg. Og om hvordan alsingerne helst giftede sig med folk fra øerne, har Claus Eskildsen fortalt. Dette ændres nu, fordi Danfoss' behov for medarbejdere ikke kan dækkes af øen selv.

For en ordens skyld bør det siges her, at »indvandrerne« bliver modtaget godt og for de flestes vedkommende også befinder sig godt på Als.

Danfoss har i jubilæumsåret forhandlere eller egne repræsentationer i over 60 lande og er dermed repræsenteret i Sydamerika såvel som i Kanada, i troperne og det fjerne østen, i store lande og små pudsige lande som Andorra og vil være repræsenteret der lige så længe, danske arbejdere og teknikere, konstruktører og sælgere skaber kvalitetsprodukter. De er nemlig alle med om jobbet. Sælgerens erfaringer på markederne bundfælder sig også på en eller anden måde i fabrikkens produktion.

Den opmærksomme læser vil have bemærket, at USA ikke nævntes sammen med de foran nævnte lande. Det ligger vist sådan, at USA ikke er noget marked for Danfoss, og at fabrikkerne i USA ikke rigtig kan komme til, hvor Danfoss har fodfæste. Men Danfoss køleskabskompressor fremstilles på licens fra en af USA's største virksomheder. USA er således også en slags interesseområde.

Danfoss indtager en særstilling indenfor dansk industri, eftersom fabrikken er enkeltmandseje. Der findes naturligvis mange enkeltmandsejede virksomheder i landet, men ingen af Danfoss' størrelse.

Den store fabrik passer sig smukt ind i landskabet. Dens beliggenhed ved foden af Elsbjerg forhindrer den i at dominere trods sin størrelse. I 1933 havde fabrikken et gulvareal på 20 kvadratmeter. I dag har man passeret de 50.000. Årene efter 1945 har været præget af et vedvarende byggeri og en fortsat installation af nye maskiner. Fabrikkens særprægede

produktion kræver også særprægede værktøjer, der for en stor del fremstilles i fabrikkens egne værksteder.

Vejen fra det første udkast til det færdige produkt er lang. Man må tænke på, at der skal laves modeller, maskiner og værktøj beregnet på en fortløbende storproduktion, hvilket i mange tilfælde forudsætter tre års forberedelse. Først når man er sikker på, at et nyt apparat i alle henseender svarer til de krav, kunden må kunne stille til det, kan salgsarbejdet begynde. Så skal produktionen til gengæld også kunne følge med. Produktion og salg kræver derfor en sikkert virkende organisation.

Fabrikken yder sine medarbejdere en række goder, hvoraf her kun skal nævnes den ene, støtten til opførelse af egne hjem, da virkningerne heraf er synlige for alle og med til at forandre det ydre billede af de alsiske landsbyer. Nordborg, der vist uden forklejning kunne kaldes stillestående indtil omkring 1946, har i sine nye kvarterer fået en moderne købstads præg. Langesø er bykvarter i det rene landsogn Havnbjerg. Fabrikken håndsrækning til medarbejderne består dels i et kontant tilskud, dels i anden hjælp, der har penges værdi. Forudsætning for byggetilskuddet er, at man har været ansat på fabrikken i tre år, at man vil bygge nord for en linje Augustenborg–Fynshav, og at man har foretaget en overkommelig opsparing af egenkapital, der for eksempel kan bestå i en byggegrund.

Det 25-årige Danfoss har i de sidste 13 år forandret det alsiske landskabsbillede og øens mennesketype. Denne forandring fortsætter. Men det er da ikke første gang, nye tider og nye livsformer har holdt deres indtog på øen.

Iagttageren.

Ved mindepladen på H. P. Hanssens hjem

Af dr. med. H. Lausten-Thomsen

På huset lige over for er der sat en plade til minde om, at her boede H. P. Hanssen, som vi efter hans fødegård i hans ungdom kaldte Hanssen-Nørremølle, og hans hustru Helene Iversen, 2 åndeligt bevægede mennesker, hvis danske gerning blev den største og rigeste, der i mange slægtled er øvet i Nordslesvig. Han begyndte som det brede folks altid redebonne rådgiver. Man kom til ham med det mest personlige spørgsmål, søgte hans hjælp i økonomiske og juridiske sager. Vi var mange, der kom til at synes at rådgiverens gerning herhjemme altid måtte være mere værd, end hvad der kunne udrettes i de fremmedes hovedstad. Vi savnede H. P. Hanssens lyse skikkelse og frejdige færd herhjemme. Han er for god til at være landdagsmand, kunne man høre sige.

Men vi så også, at H. P. Hanssen fyldte sin plads som Berlins yngste parlamentariker, samtidig med at han voksede i sit arbejde her hjemme. Man lagde måske ikke meget mærke derinde til hans vel gennemtænkte, stærkt formede og klare taler i den præjssiske landdag, men igennem vore danske dagblade – H. P. Hanssen var jo ejer og redaktør af »Hejmdal«, der redigeredes og tryktes her i baghuset – igennem vore dagblade lærte vi jo alle deres enkeltheder, og han måtte mærke, at Sønderjyllands danske befolkning stod bag ham. Ikke således, at han som en nikkedukke talte, hvad andre helst ville. Han havde sin egen opfattelse af og mening om forholdene. Han glemte ikke, at han ikke talte for et politisk parti. Han var danske nordslesvigeres tunge.

Husets hoveddør er jo på modsat side, der myldrede den store børneflok ud og ind, der samlede fru Helene sine venner og veninder til kaffe omkring det runde bord. Der færdedes slægten fra Sundeved, der kom de ledende danske mænd på første sal og fik gode råd eller lagde råd op med H. P. Hanssen under Bjørnstjerne Bjørnsons buste.

Her oppe skreves den nordslesvigske sparekasses love, afgjordes forsamlingshusenes ejerforhold, lagdes rammerne om faglige sammenslutninger og foretagender. Det var ikke blot de ledende mænd fra Aabenraa by og amt – mænd, som Jørgen Iversen, Falle Lildholdt og Rasmus Clausen, der kom ude fra amtet. Mathias Andresen var vel den hyppigste og mest velsete gæst, og så var der kampfællerne ude fra landet, københavnske videnskabsmænd. Hjemmet var et kraftcentrum i dansk åndsliv i Sønderjylland, et af de bedste af dem, der bar dansk ånd og tanke uden for det daværende kongeriges grænse. I stedse højere grad krævede H. P. Hanssens gerning, at han opholdt sig i Berlin, først som landdagsmand, siden som medlem af den tyske rigsdag, men alle vegne førte han jo hjemmet med sig. Det var Sønderjyllands interesser, han talte om, det var hans syn på, hvad der kunne tjene Sønderjylland, der var afgørende for hans stilling til de foreliggende sager.

I indretysk politik kunne han altid findes på frihedens side. Da der forelå et lovforslag – lex Heinze – der ville indføre en slags censur med kunstværker, mødte jeg ham ved et protestmøde i Berlins store håndværkerforenings sal sammen med frisindede rigsdagsmænd. De stoledes på hans frisind, de hørte hans taler, der bar præg af hans danskhed og folkelige stilling, men de mærkede også hans sinds levende optagethed af, at frisindstanker nåede langt ud over dagens spørgsmål og endda gjorde sig gældende lige ind til tysk politik.

H. P. Hanssen søgte i krigstiden at hjælpe sine landsmænd i den tyske hær og flåde, men også hjemme i Nordslesvig så godt, han formåede. For mange var han den mand, der holdt modet oppe, og vi var mange, der

var glade og stolte af ham, da han rejste spørgsmålet om Nordslesvigs genforening med Danmark i den tyske rigsdag.

H. P. Hanssens mening blev afgørende for, hvor grænsen skulle ligge, den grænse, der ene af alle grænselinjer fra årene efter første verdenskrig ligger endnu. H. P. Hanssen blev den ledende ved alt arbejde, der måtte føre Nordslesvig ind under kongerigets love, frejdig og opmuntrende for sine egne, slående hårdt på nationale modstandere. Hvor vidt hans ånd og interesse spændte, ses måske bedst ved at sammenligne to af hans taler. Der var langt fra den blide, lyriske tale i Hygum i 1906 og talen i Lille Tønde 20 år senere, da han skarpt karakteriserede den tysksindede, danske præst Schmidt fra Vodder som den mand, der ikke vejledte sine vælgere, men vildledte dem, men det var den samme danske mand, der holdt dem, og de var lige frejdige og ærlige.

Så vil jeg da takke Historisk samfund og Dansk samfund i Åbenrå, fordi de har sat tavlen op. Den vil altid minde Hans Peter Hanssens og Helene Iversens slægt om, hvad her er levet i dansk troskab og udrettet for Danmark. Den vil være opfordring til den elevflokk, der skal færdes her, til at leve og lære i den ånd, der har rådet i dette hus. Vi, der på én gang har været H. P. Hanssens elever og venner, vil være stolte af, at vor landsdel har fostret to så stærke og lykkelige personligheder som disse to. Ingen har skrevet deres navn så klart i Danmarks lykkebog siden biskop Absalons tid. Derfor skal ikke kun stenen vidne om H. P. Hanssens dåd. Hans minde skal leve i slægtled. Vor opgave vil være at vogte og vare det.

Derfor vil jeg også til sidst ønske børnehaveseminariet, dets ledelse og dets elever til lykke med, hvad her er sket og skal ske videre.

Den omstridte jomfru Fanny atter i søgelyset

Af journalist Ole Bech, Aabenraa

Jomfru Fanny, den syenske dame i forriges århundredes Aabenraa, er påny kommet i folkemunde. Det plejer ellers kun at ske, når krig eller andre ulykker banker på døren, at der hviskes om Fanny, og spørgsmålet stilles: – *Hvad sagde Fanny?*

Årsagen til, at Jomfru Fannys person atter optager sindene og stundom giver anledning til diskussioner mand og mand imellem, er, at en hidtil ukendt samling breve fra Jomfru Fannys hånd er blevet tilbudt Aabenraa by. Det er konsul *Frederico Chr. Majbøll* i Spanien, som har tilbudt byen 9 velbevarede breve, som konsulen har fået fra sin fader, ingeniør J. Majbøll, der også findes omtalt i fru Marie Thomsens lille bog om Fanny, som

*Huset Persillegade 3 i Aabenraa, hvor Jomfru Fanny boede,
og som nu bærer en lille mindetafle.*

udsendtes første gang i 1943. Heri fortælles, at ingeniøren understøttede Fanny – meget mod hendes vilje i øvrigt – efter at han ved anlæggelsen af jernbanen fra Sønderborg i årene 1867–68 havde vundet indpas i hjemmet hos den sagnomspundne dame i Aabenraas Persillegade. Fru Thomsens bog rummer ligeledes et brev, skrevet i Spanien, hvor Majbøll senere bosatte sig. Det er dateret juli 1908 og sendt til fru Cornett i Aabenraa, der tilhørte en af de danske familier, Jomfru Fanny omgikkes. I brevet fortæller ingeniøren om sine indtryk af Fanny, og han lader ikke til at være i tvivl om, at Fanny virkelig var af kongelig eller i hvert fald højfyrstelig afstamning, ligesom han fuldt og fast er overbevist om hendes overnaturlige evner som seerske.

Om det vil lykkes Aabenraa at erhverve de 9 Fanny-breve, er endnu ikke klart. Man har meddelt konsulen, at man er interesseret, men at man ikke mener, at brevene er den ret høje pris på 3–4000 kr. værd, som konsulen har forlangt for dem, eftersom de ikke synes at indeholde ting af væsentlig lokalthistorisk værdi. Ligeledes er der heller intet, der tyder på, at brevene kan bidrage til at give svaret på nogle af de mange spørgsmålstegn, man må sætte ved Fanny-legenderne. Fannys breve til Majbøll synes blot at være takkebreve og hilsner til hendes velgører i Spanien. Imidlertid gør selve den kendsgerning, at Aabenraa nu skulle have mulighed for

at komme i besiddelse af Jomfru Fannys håndskrift, sagen spændende, og man håber, at det vil lykkes at nå til en overenskomst med konsulen, så at brevene kan komme til Aabenraa Museum, hvor de rettelig hører hjemme sammen med den række Fanny-minder, museet i forvejen har i sine samlinger.

I kølvandet af den landsomspændende omtale, Jomfru Fanny som følge af brevenes tilsynekomst atter har været genstand for, er fulgt en foræring til museet af et dokument med Fannys håndskrift. Det er fru *Maria Frost* i Aabenraa, født Frahm, og hvis moder var ud af Cornettslægten, der står bag gaven: et Fadervor, affattet på tysk og med gotiske bogstaver. Underenden står: »*Fanny Enge, 1. juli 1879*«, og der har været gisnet om, at det kan have været Fanny selv, der har forfattet det lille digt. Denne teori synes imidlertid afkræftet af pastor emeritus *Juhler*, Løjt-kloster, tidligere sognepræst ved Sct. Nikolaj i Aabenraa, der gemmer på en lille tysk bønnebog, der skal have tilhørt Fanny, og hvori netop dette digt er trykt.

For Aabenraa Museum har det selvsagt stor værdi, at man nu kan fremvise Jomfru Fannys håndskrift og signatur. Papiret udgør således et udmærket supplement til de minder om Fanny, man i forvejen har samlet, og som væsentligst består af håndarbejder samt en pengepose, om hvilken det fortælles, at Fanny heri fik sendende en månedlig sum fra hoffet i København.

Men tiden rider hastigt, og måske er der yngre sønderjyder, der – og med rette – vil spørge: – Ja, men hvem *var* hun, denne Jomfru Fanny?

I Sønderjydske Månedsskrift for december 1926 har M. Møller givet en udførlig redegørelse for myterne omkring den synske Fanny, væsentligst taget fra fru Marie Thomsens bog, men også med benyttelse af mundtlige udsagn fra daværende Aabenraa-borgere, der huskede Fanny. Siden da er der imidlertid fremkommet ting, der fortjener at tages med i betragtning, når vi skal opsummere, hvad vi i dag ved om den mærkelige kvinde i Aabenraa.

Det er overordentlig vanskeligt for ikke at sige umuligt at skelne skarpt mellem, hvad man tør fæste lid til, og hvad der kan være mytedannelse, når talen er om Jomfru Fanny. Mange hælder til den anskuelse, at det hele er amnestuesnak slet og ret, opstået takket være den mystik, Fanny selv omgav sig med, og som talrige andre sidenhen har gjort deres til at bevare, men man træffer stadig mennesker, der fuldt og fast er overtydet om, at Fanny virkelig var i besiddelse af overnaturlige evner, som bevirkede, at hun var i stand til at forudsige senere begivenheder, og at hun var af fyrstelig byrd.

Her berører vi en anden ting, om hvilken der længe har stået og formentlig fortsat vil stå strid: Fannys herkomst. På graven på Aabenraa

kirkegaard er der rejst en sten, der bærer indskriften: *Fanny Enge, født 1805, død 1881*. I sin ligprædiken benyttede den kendte provst Göttig et Schiller-citat fra det skønne digt »Dass Mädchen aus der Fremde«. Han sagde:

– *Niemand wusste woher sie kam*« . . .

Den Fanny-»menighed«, som endnu eksisterer i Aabenraa, føler sig sikker på, at Jomfru Fanny var af fyrstelig oprindelse. Ifølge overleveringerne skulle hun være frugten af et før-ægteskabeligt forhold mellem prins Christian af Danmark, den senere Christian VIII, og prinsesse Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin. Det unge fyrstepar skulle have haft et kærlighedsforhold, mens prinsen i begyndelsen af 1800-tallet opholdt sig som gæst på slottet i Plön, men af hensyn til arvefølgen i det danske monarki skulle det have været nødvendigt at få det barn – Fanny – som prinsessen fødte, ud af billedet. Parret blev som bekendt formælet i 1806 i København, men prinsesse Charlotte opnåede aldrig at blive dronning, idet hendes affære med en fransk syngemester ved hoffet førte til skilsmisse.

At antagelsen om, at Jomfru Fanny skulle være uægte barn af den senere danske konge og hans yndige kusine i Mecklenburg, ikke kan være korrekt, mener redaktør *Morten Kamphøener*, Aabenraa, der gennem en menneskealder har studeret Fanny-myterne, at have fundet bevis for i prins Christians dagbogsoptegnelser, som i 1943 blev udgivet af rigsarkivar Linvald. Heri fremhæves det, at tidspunktet for prinsens ophold ved det mecklenborgske hof og hans forelskelse i den unge prinsesse *ikke* kan bringes til at samstemme med Fannys fødsel, som den er indført i Aabenraas kirkebog. Redaktør Kamphøener finder ikke grund til at antage, at pastor Regenburg med forsæt skulle have forvansket tidspunktet for Fannys fødsel i kirkebogen.

Selv fastholdt Fanny – ifølge overleveringen – at kirkebogen gjorde hende et år ældre, end hun virkelig var, og den mulighed, at hun har været barn af en helt anden standsperson, som ikke har villet vedkende sig barnet, står naturligvis også åben.

Kirkebogen anfører Fanny som født den 31. august 1806, uægte barn af Christine Heise, den kvinde, som førte hende til Aabenraa, og som til sin død i 1853 tog sig af hende, og en skovrider Friedrich Enger, der ligesom moderen skal have haft hjemsted i Riebnitz i Mecklenburg. Som faddere er indført en mecklenborgsk godsejer, kammerjunker van Qualen og dennes hustru. I barneårene i Aabenraa blev Fanny undervist sammen med amtmand, grev Konrad Daniel Blüchers børn på Brundlund slot, og også denne familie havde tilknytning til hoffet i Mecklenburg, hvilket selvsagt har bidraget til at bestyrke teorien om Fannys kongelige herkomst.

Tilhængere af Fanny-myten har henvist tvivlere til, at Fanny selv har

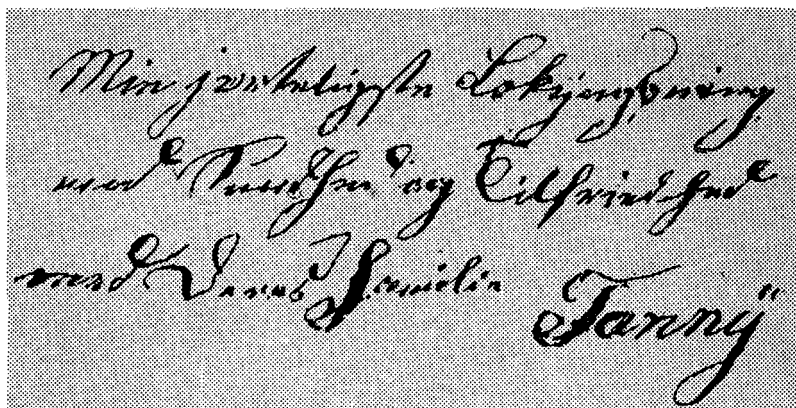
udtalt, at Christine Heise *ikke* var hendes moder. Som mindreårig kaldte Fanny hende ganske vist for »Mutter«, men senere omtalte hun hende som *Christine*.

Så er der beretningerne om det dokument, som Christine Heise, da hun engang lå syg, fik Fanny til at brænde. Da dette var sket, skal plejemoderen have fortalt Fanny, at det havde indeholdt oplysninger om Fannys herkomst, men at det dog ikke ville have været hende til nogen nytte, om hun havde vidst, hvem hun var. De brændte rester af dokumentet, fortælles det, gemte Fanny på hele livet og fik dem med i sin kiste.

Nu afdøde snedkermester Metz i Aabenraa, der som ung lærling i 1881 havde været med til at lægge Fanny i kiste, udtalte engang sin skepsis overfor Fanny-myterne på denne noget drastiske måde: – *Moi a de, va di faatæl om den jø Fanny, er naue, va di gammel kvindfolk har snagget sammel ve djert kaffeslaberas!*

Men hvad er mytedannelser og svarsagn og hvad sandhed om Jomfru Fanny? Mange har i tiden løb søgt at trænge til bunds i det mørke, der omgiver Fannys person, men hidtil uden at det er lykkedes nogen at bekræfte eller afkræfte, hvad der gennem årene er fortalt og nedskrevet om hende.

Det er ikke alene Fannys herkomst, der er diskutabel. Hvad der har været af langt større betydning, er hendes påståede synske evne. Om hendes gave som *seerske* hører man første gang under treårskrigen, i 1849, da hendes »drømmesyn«, som de kaldtes, om krigens udfald – som det hed i et københavnsk skillingsblad – »går gennem Nordslesvig fra mund til mund som en hellig propheti«. Den slesvigske pige havde »set« det slesvig-holstenske oprør, slagene ved Bov og Slesvig, våbenstilstanden og kampens genoptagelse med den danske sejr til slut. Da tyskerne kørte deres belej-

Min jernhellige Lokjungeving
med Pussjen og Eilfrindjen
med Venus Smielin Fanny

Jomfru Fannys håndskrift i en bilsen til en Aabenraa-familie.

ringsmateriel og skyts gennem Aabenraa med Fredericia som mål, skal Fanny have sagt, at det kunne de såmænd godt spare sig, for det ville kun komme danskerne til gode. Tyskerne ville aldrig komme inden for Frederits' mure . . .

I 1850'erne begyndte Fanny at tale om en ny krig: – Preusserne kommer og tager det hele, og Slesvig kommer til at sucke under et strengt regime. Vi skal blive så tyske, at næsten ingen tør håbe mere, sagde hun.

– Ja, men vi har jo *Dannevirke*, indvendtes der.

– Ak, Dannevirke vil falde, uden at der løsnes eet skud! lød svaret.

Slesvig blev tysk efter krigen 1864, og en hård tid oprandt for Nord-slesvig, men det varede ikke længe, før Fanny kunne trøste de danske venner i Aabenraa: – *Bryd jer hverken om paragraf 5 eller valgresultater, sagde hun, I bliver afstået efter en stor krig, som Danmark holder sig udenfor. Als, Sønderborg og Tønder kommer med tilbage, og Aabenraa bliver toldsted. Der vil blive gjort alt muligt, for at også Flensborg kan komme med til Danmark, men jeg ser ikke, at det sker.*

Fanny var klar over, at genforeningen lå langt ude i fremtiden. Det kunne ikke blive i Christian den Niendes regeringstid, for den danske konge, der kom ridende på en hvid hest, var i sin bedste alder, hverken ung eller gammel.

I den grad var forestillingen om genforeningen med kongen, der kom ridende på en hvid hest, trængt ind i folks bevidsthed, at den i 1920 virkelig kom til at gå i opfyldelse. Det samme gjaldt de danske soldaters indtog i Aabenraa. Fanny havde set, at de kom sydfra ind i byen, hvilket jo er i åbenlys modstrid med geografien, men i København løste man knuden ved at sende tropperne herved med skib, hvorved også denne Fannys spådom blev til virkelighed . . .

Også den anden verdenskrig har Fanny forudset med 9. april-overfaldet på Danmark, krigens grusomhed og Tysklands endelige nederlag. Allerede i nazisternes magtovertagelse i Tyskland fandt fru Marie Thomsen et varsel om, at en anden verdenskrig var forestående, og udsendte sin lille bog om Fanny, der under besættelsen opnåede en enestående popularitet, da den af hensyn til Tyskland blev inddraget. Dens salg foregik herefter illegalt, og folk i boghandelen mente Fanny-bogen, når de bad om at få »Håndbog i kaninavl«!

En kritisk indstillet læser vil straks stille sig skeptisk til disse gengivelser af Fannys syner. Det drejer sig jo om genfortællinger, der gennem næsten et århundrede er gået fra mund til mund, fra generation til generation, og det kan derfor ikke undgås, at de er blevet tilpasset tiden og omstændighederne, hver ny gang de er blevet gengivet. Her finder man sikkert også en del af forklaringen på, at så forbavsende meget af det, hun skal have sagt og forudset, senere er kommet til at stemme med virkeligheden. Dog

er der adskillige enkeltheder, som selv ikke med den livligste fantasi og den mest velvillige fortolkning kan bringes i overensstemmelse med virkelige, senere tildragelser. På den anden side må det tages i betragtning, at det er to århundreders forskellige syn, der skal sammenfattes. Fanny var barn af en tid, da det overnaturlige spillede en ganske anden dominerende rolle end i vore dage.

I Aabenraa lever der ikke flere, der kan huske Fanny, men mange er i stand til med deres forældre som kilde at fortælle om Fanny og hendes syner. Således har redaktør *Herman Hunger* fortalt mig, at han mindes at have hørt sin mor fortælle om en episode, hvori Fannys seer-evne også i dagligdagen – og altså ikke blot, når det var store begivenheder – manifesterede sig:

Hungers moder var sammen med nogle andre Aabenraa-koner på besøg hos Fanny i det lille hus i Persillegade nr. 3. I samtalens løb udtrykte en af damerne sin store sorg over, at et kært smykke var blevet stjålet. Hun beskyldte sin tjenestepige for at have stjålet det. – Har du nu også set grundigt efter hjemme? var der en, der spurgte hende. Da konen bedyrede, at hun havde gennemført alt, sagde Jomfru Fanny stille: – *Så se efter endnu engang – og kik særlig godt efter i tørvekassen ved komfuret!*

Og dér fandtes smykket.

Der er mange mennesker, der kalder Fannys seer-evne svarsagn og folkesnak, men mange ting synes at pege på, at denne dom er for letkøbt og i bunden uretfærdig.

Føromtalte fru Maria Frost er i besiddelse af en pakke med breve, som hendes mor i Aabenraa skrev til hendes far, kaptajn Frahm, der sejlede på Japan. I et brev fra 1879 (altså 2 år før Fannys død), fortæller fru Frahm bl. a.:

»Ja, det er forfærdelige tider, og nu siges tilmed, at alt håb er ude for nordslesvigerne. Paragraf 5 er endelig for alvor dræbt og i færd med at begraves i det store tyske rige. Modet og håbet er borte hos de fleste. Enkelte blade skriver nok om, at Preussen sandsynligvis vil give det nordlige Slesvig tilbage, men hvem kan have tillid til Preussens højmodighed?

»Og dog kan det stemme med, hvad Fanny har sagt: »Det lader til, at de danske tropper først kom herind som for at besætte landet. De kommer ikke nordfra, men bliver landsat, så de kommer ind fra sydsiden af byen. Deres ophold bliver ikke af lang varighed. Først, når vi hører kanontorden fra nord, og de danske soldater kommer herind derfra, først da er sejren deres. De er kun få, men Vorherre strider for dem . . .

Fru Frahm fortæller videre i brevet til sin mand, at Fanny har fortalt hende og andre mange enkeltheder, når de sad sammen i mørkningen. I brevet siges også, at Fanny skal have forudset, at Norge og Sverige efter krigen vil komme under dansk herredømme!

Fannys grav på
Aabenraa
Kirkegård.

Jomfru Fanny og beretningerne om hende må man tro på eller lade være. Et tæt mystikkens slør omgiver hende, og det er mere end tvivlsomt, om det nogensinde vil lykkes at trænge igennem det eller blot løfte en flig. Men – og det må vi bekende – Jomfru Fanny har trods alt fået sin plads i Sønderjyllands historie – ganske vist af nogle betragtet med et overbærende smil, men til gengæld elsket og forgudet af dem, for hvem hendes spådomme har betydet noget.

Uanset, om man vil fæste lid til myten eller ej, fortjener Jomfru Fanny, den lille, sære dame i Persillegade, på hvis hus der nu sidder en enkel mindetavle, at mindes som den Sønderjyllands skytshelgen i krig og ulykke, hun vitterligt var. Hendes forudsigelser har bragt trøst og opmuntring til mange tvivlende om retfærdighedens sejr til sidst. – *Vil I love mig at holde modet oppe, selv når det ser mørkest ud!* sagde hun til sine danske venner. Det gjorde de og høstede lønnen derfor, og det har været den omstridte Fannys mission at få nordslesvigerne til at vende blikket fremad, mod lysere tider, når modgangen knugede sindene.

– *Det har været en streng tid at komme igennem,* sagde kong Christian den Tiende ved genforeningen til en dansk på »Folkehjem«. – Ja, men Gud ske lov havde vi jo *Jomfru Fanny!* lød svaret, og det er formodentlig også i erkendelse af denne Fannys betydning, at Aabenraa by er interesseret i at samle og bevare det lidet, der kan vidne om den sønderjyske pige, som med sine drømmesyn vakte opsigts landet over, for eftertiden.

Da møller J. H. Hartz blev arresteret

En episode fra Bevtoft i 1848

Af H. V. Gregersen

Man har undertiden set digtere lovprise krige som værende noget stort og ædelt. Ikke mindst i ældre tider fandt en sådan tankegang almindelig anerkendelse, hvorimod de sidste slægtleds bitre oplevelser af verdenskrigenes rædselsvækkende gru burde kunne få den slags røster til at forstumme for alle tider. Hvad digterne har prist ved krigen, samler sig i regelen om soldatens heltemod, hans opofrelse indtil døden o. s. v., men kun alt for ofte har de glemt, at krigstider tillige vækker det dæmoniske, ja diaboliske i mennesket. At der i så henseende ikke er nogen forskel på tidligere tider og nu, er efterstående lille beretning fra krigsåret 1848 vidnesbyrd om – hvor ubetydelig den end må forekomme en nutidig betragter.

Situationen var den ganske enkle, at befolkningen i Bevtoft og omegn var dansksindet, da spændingen mellem de to nationaliteter i det gamle Slesvig fandt sin udløsning i treårskrigen 1848–50, og at en enkelt mand, møller *Joachim Hinrich Hartz* på Bevtoft vandmølle, dannede undtagelsen. Han og hans familie var tysktalende og tilhørte tysk kultur, da han – født i Sønderborg i et af 1700-tallets sidste år – tilhørte denne bys tyske håndværkermiljø.*)

Tilhænger af slesvigholstenismen som politisk bevægelse var Hartz vel i grunden ikke – forholdet mellem dansk og tysk i de tider var langt mere nuanceret, end *P. Lauridsen* lader formode i sin store skildring af disse års nationalitetspolitik –, men modstander af den vågnende danskhedsfølelse har den gode Hartz jo nok været, og han har desuden bestemt modsat sig det eiderdanske partis målsætninger, thi skræmmebilledet var for møller Hartz som for andre af hans slags »Slesvigs danisering« eller med andre ord: det gamle hertugdømmes indlemmelse i kongeriget. Skal han efter dette placeres politisk, må det nok blive blandt hertugdømmets tysktalende tilhængere af status quo, altså en art tyskpræget konservatisme – et helstatsstandpunkt om man vil, men med bevarelse af Kongeå-skellet.

Nu kunne Hartz naturligvis have holdt sine meninger for sig selv, men som møller kom han jo i berøring med så godt som alle egnens gårdmænd, og de kunne på deres side ikke boykotte den tyske møller på Bevtoft vandmølle, fordi der dengang var mølletvang, hvilket betød, at bønderne var

*) Ifølge velvillig meddelelse fra landsarkivar Fr. Gribsvad er Hartz født i Sønderborg den 22. oktober 1798 som søn af grovmed Hans Hinrich Harz og hustru Maria. født Heeschen. (Selv staver mølleren sit navn med tz).

henvist til at lade deres korn formale på egnens kgl. privilegerede mølle – et forhold, der først ophævedes ved en forordning af 21. november 1852 med virkning fra den 1. januar 1853.

Møller Hartz på Bevtoft vandmølle modtog altså korn til formaling fra hele omegnen, og at køre sit korn til mølle var for bonden en af årets festlige begivenheder. Det var en fryd for sindet at kunne afsætte den bjergede høst, den synlige løn for de mange travle arbejdsdage, der var gået forud, og det hørte derfor til dagens orden, at mølleren beværtede sine gæster, altimens møllekværnen gik. Det betød i 1940'erne tillige, at der blev snakket politik, et emne, som det tidligere slægtled så godt som aldrig havde befattet sig med.

Ved slige lejligheder løsnedes tungebåndet, og en så anset mand som den Bevtoft vandmøller kunne selvsagt ikke undslå sig for at give sit besyv med i laget. Hans ord blev der imidlertid lyttet til. Hans opfattelse af begivenhederne gik jo i en anden retning end, hvad folk på egnen ellers anså for at være gæv og gængs. Hans danske udtale har nok desuden været præget af møllerfamiliens tyske hjemmesprog. Tilmed var en møller ikke altid velanset blandt bønderne. Herom vidner adskillige ordsprogsagtige vendinger tydeligt nok.

Så kom krigen – eller det skændige oprør, som man sagde overalt i det kongetro, danske Nordslesvig, og snart forlød det, at den forhadte fjende havde sine spioner både her og der. Ved de danske troppers fremrykning i begyndelsen af april 1848 var der i østkystbyerne og på de store gårde langs med chausséen adskillige af de høje herrer, der skyndsomst tog flugten sydpå. De havde åbenbart ikke haft rent mel i posen.

Da det 4. danske dragonregiment kom til Bevtoft, var der derfor adskillige hedsporere, som vidste at udpege møller Hartz som slesvigholstensk spion. »Hvis ikke arméen arresterede ham, skulle de nok selv vide at tage sig af ham«, havde de ophidsede beboere sagt ifølge den skrivelse, som regimentets chef sendte til kvarteret til Haderslev sammen med arrestanten.

Midt i ophidselsen fandtes der imidlertid i Bevtoft to mænd, som ikke lod sig rive med af den almindelige spionfrygt. At sognets præst ud fra kristelige og humane tanker måtte føle sig forpligtet til at gribe ind over for uretten, der var blevet begået imod mølleren, er vel uden videre forståeligt, men derfor ikke mindre prisværdigt. At også byens ledende danske personlighed, *Hans Andreasen Krüger*, holdt hovedet klart og fandt tid til at gribe ind i møllerens skæbne, vidner smukt om denne mands storhed og format. Kun få uger før havde han jo ene mand i Rendsborg på det danske Nordslesvigs vegne nedlagt protest imod den provisoriske regering, og nu stod han midt i et stort arbejde for at organisere en bondevæbning til støtte for den regulære hær. Alligevel havde han tid til at hjælpe en mand, som folkemeningen stemplede som hørende til fjenden. I

det følgende skal aftrykkes de to breve, som pastor *Jørgen Christensen Randbøll* og *Hans A. Krüger* sendte general *F. Bülow*:

Ligemeget opfordret baade af Medlidenhed med den arresterede Møller Harz's ulykkelige Familie og af Sandhedens Fordring paa at komme heelt for Lyset, forsaavidt det i Noget kan skee ved mit Ord i nærværende Tilfælde, vover jeg i al Ærbødighed at bede om Opmærksomhed for følgende Bemærkninger.

Jeg tillade mig ikke nogen bestemt Dom i Henseende til Møller Harz's politiske Anskuelser, da jeg kun saare sjeldent, og da ganske overfladisk, har havt Leilighed til at høre Manden yttre sig herom: jeg indrømmer imidlertid, hvad jeg selv troer, at Harz har været uforsigtig i sine Udeladelser derhenhørende – til Møllegjesterne; men –

deels har jeg ingensinde erfaret positive Kjendsgjerninger, der kunde stemple ham som en utro Borger mod Konge og Fædreland, deels er det min personlige Overbevisning, at, naar Mistanken her paa Egnen har kastet sig saa almindeligt paa Møller Harz, da skriver dette sig ei blot fra hans uforsigtige Yttringer, men vist ligesaameget derfra, at Møller Harz i alle de Aar, han har været her, virkelig har været en uvelkommen Person i sin Stilling som Forpagter af den Kgl. Bevtoft-Vandmølle efter den forrige, almindelig agtede og afholdte Møller: Han blev med sin tydsktalende Familie strax modtagen med megen Uvilie: denne Uvillie har han ikke siden – ved klog Omgængelse – formaaet at overvinde, og, da nu denne ulyksalige Tid begyndte, i hvilken man er tilbøielig til at betegne enhver tydsk Familie ei alene som mistænkelig men som fjendtlig mod den danske Sag, saa maatte det komme dertil, at, hvormeget end Møller Harz med Familie har levet stille uden at blande sig i Andres Anliggender, saa forglemtes dette af de Exalterede, og, for blot at sige Noget, sagde de da, at »Harz ikke var til at stole paa«.

Jeg troer derfor virkelig, at den største Forsigtighed maa iagttages i Bedømmelsen af Møller Harz, da personlig Uvillie imod ham saa let i vore Dage kan gjøre noget Stort af det, som i sig selv ved nøiere Undersøgelse vil vise sig at være lidet og ubetydeligt.

Beftoft Præstegaard d. 15de Juni 1848.

Randbøll,

Sognepræst for Beftoft og Tiislund.

Herr General!

En Militair-Commando af Vore har for et Par Dage siden bortført til Haderslev Mølleforpagter Hartz fra Beftoft Mølle, fordi han skulde være mistænkt for at have handlet i fjendtlig Retning.

Omendskjøndt jeg som Nabo til denne Mand ikke har kunnet stemme overeens i eet og alt med Hensyn til politisk Anskuelse, saa maa jeg til hans Forsvar erklære, at jeg ikke veed eller troer, at min Nabo Hr. Hartz har eller vil foretage sig noget til Gunst for det oprørske Parthi; og neppe troer jeg nogen kan bevise Hr. Hartz at have taget aktiv Deel i Handlinger, der stempler ham som Landsforæder. Og naar jeg derfor underdanigst overrækker Deres Exelence den Erklæring, saa haaber jeg De venligst vil foranstalte, at min Nabo strax maa blive givet Frihed til at reise tilbage til sit Hjem og sin Familie, hvorfra han ikke uden stor Skade og Bekymring kan leve adskilt.

Underdanigst

H. A. Krüger.

Stænderdeputeret for 1ste Valgdistrikt i Slesvig.

Nogle dage senere fik møller Hartz sin sag forelagt til pådømmelse ved en militærret. Han redegjorde her først for sine politiske anskuelser, som bl. a. gik ud på, »at Slesvig ei skulle incorporeres under Danmark (d. e. kongeriget), men vedblive at høre under den danske Krone«, og ligeledes havde han udtalt, at man »hellere maatte ofre noget end fortsætte den ødelæggende Krig«, hvilket vel skal betyde, at han har foretrukket eftergivenhed over for de tyske krav frem for at føre kampen sejrrigt til ende.

Møllegæsternes udsagn måtte han derimod afvise, thi de havde ofte forladt hans mølle i en ikke ganske ædru tilstand. Foreholdt beskyldningerne om spionvirksomhed for oprørerne og om, at han havde ladet sine folk sælge cigarer til de danske soldater for derved at udforske arméens styrke og stilling, afviste han dem som pure rygtesmederi, ligesom han også nægtede at have stået i korrespondance med den tyske hær.

Hans A. Krüger var i anledning af sin skrivelse blevet tilkaldt som vidne i sagen, og han udtalte bl. a., at han var aldeles ukendt med cigar-salget. De folk, der havde fremsat rygterne – deres navne er her udeladt, da de vil være bedst tjent med at forblive glemte – var, hævdede Krüger, af den slags mennesker, hvis ord man ej skal stole på.

Efter dette kunne møller Hartz vende hjem til sin familie. Han løslodes »som uskadelig for den danske Armee«. I Bevtoft blev han som forpagter af vandmøllen indtil den 1. maj 1853. Efter mølletvangens ophævelse blev forpagtningsaftalerne sat ud af kraft, og året efter købte Hans A. Krüger Bevtoft vandmølle ind til sin øvrige ejendom. Hartz var da flyttet til Johannistal ved Slesvig.

HENVISNINGER: RA. Ministeriet f. hrtid. Slesvig; Undersøgelseskommissionen af 22. april 1848 for hrtid. Slesvig; koncepter og journalsager. samt justitsprotokol for højre flankekorps 1848. – Hartz i Johannistal: LA. Haderslev amtsarkiv. Journal 1854/505 (mcd. Gribsvad).

EJSBØLFUNDET

af Inger Bjørn Svensson

Udgravningerne i Ejsbøl Mose er afsluttede for i år, og museumsinspektør Hans Neumann, Haderslev, fortæller om de resultater, der er nået.

Det 6. mosefund er arkæologernes noget prosaiske betegnelse for det nyeste af dem, det tredje, store, sønderjyske mosefund fra Ejsbøl lige vest for Haderslev. De to første, som i disse år kan fejre hundredeåret for udgravningen, var Thorsbjergfundet i Angel og fundet i Nydam mose, som ligger i Sundeved, inderst i en lavning ud mod Alssund. Nydambåden, den gamle egebåd med plads til fyrrer mand på tofterne, er den berømteste enkelting fra disse rige samlinger, der begge i 1864 overgik til tysk eje. På Fyn udgravede man omtrent samtidig 4000 oldsager i Viemose, en halv snes kilometer nordvest for Odense, og endelig viste det sig få år efter, at også den lille mose Kragehul nær Assens var en gammel helligmose, der som de andre indeholdt righoldige ofre fra folkevandringstiden.

Med disse fire fund syntes vore moser tømte for virkelig store fund, og så meget mere sensationelt var det, da der i 1953 meldtes om et nyt stort våbenfund fra Illerup Mose ved Skanderborg. Og endnu inden Illerupfundet var fuldt udgravet, kom det sjette store mosefund frem; i Ejsbøl havde en gemen afvandingsgrøft krydset et gudegivet våbenoffer fra midten af jernalderen.

Først når man står på de svagt vigende skråninger omkring den vidtstrakte mose og lader øjet følge den slyngede sti, der fører ud til det fjerne telt, bag hvilket det mandsdybe udgravningshul ligger, går det rigtigt op for En, hvor usandsynligt heldet var. Blot en snes meter til højre eller venstre, og de gamle guders ejendom havde måske stadig ligget skjult i den sorte tørvejord.

– Der stod de og arbejdede med deres grøft, og pludselig fik de noget op, der strittede til alle sider ud af mudderet. De vidste faktisk ikke, hvad de havde fundet, men sendte alligevel bud efter mig, og da jeg nåede derud, lå der en stor dyngede oldsager, våben og udrustningsdele fra en hær, på marken, fortæller museumsinspektør Hans Neumann, der har fået denne arkæologiske appelsin af spyd og skjoldbuler og meget andet godt i sin højst moderne kasket. Nu har vi gravet derude i tre år, og endnu er vi langt fra færdige.

Ordet »grave« er nu temmelig flot; godt en halv snes museumsfolk og studenter fjerner forsigtigt centimeter for centimeter de skjulende jordlag, og mærker man gevinst, går det endnu langsommere med den lille skrabske og pensel. På »bænken«, den meterbrede arbejdsflade, står højere og

Fra Ejsbøludgravningen 1957. Bag de tre udgravere ligger oldsagerne på deres plads på den flade, der er under udgravning. I den lodrette jordvæg ses de lyse sandlag, som tid efter anden er skyllet ud i søen, til venstre i billedet er ind imod land. Der var næsten altid interesserede tilskuere.

Foto: H. Andersen

lavere sokler af jord, alle kronet med en oldsag eller en almindelig sten. En hær af små varder.

– Tingene ligger jo ikke lige dybt – vi graver så langt ned, vi kan, uden at soklerne bliver så æventyrlig høje, at det vil se helt tosset ud på et billede – på den måde kan vi fotografisk fastholde de enkelte deles nøjagtige placering. Og så måler vi selvfølgelig hele tiden.

– Jamen, er det ikke fuldstændig tilfældigt, som tingene er havnet i søen, da de blev smidt ud.

– Fuldstændig tilfældigt, jo. Formoder jeg da.

– Er det så ikke komplet ligegyldigt, om man ved, hvor de har ligget? Det er da et stort arbejde at måle alt det op.

– Det er et hestearbejde, men vi har jo pligt til at give en nøjagtig plan af fundstedet, så enhver kan se, hvordan det var – så enhver diskussion kan afskæres – så der ikke kan komme en klog mand og f. eks. påstå, at Ejsbøl er to nedlægninger, der er rodet sammen. Svarene på fremtidens spørgsmål skal kunne findes så klart som muligt i vore planer.

– Hvorledes vurderer De Ejsbølfundet?

– Det bliver næppe så rigt som de fire gamle fund, men sammenlignet med dem kan jeg for resten vanskeligt, da de, så vidt jeg ved, ikke er talt op. Og sammenholdt med Illerup-fundet er Ejsbøl-fundet allerede større, ikke så lidt større.

– Hvor mange ting er der så udgravet hidtil?

– Vi nærmer os de totusinde genstande.

– Hvilke slags genstande?

– Ja, hvad har vi? Mer end en snes sværd, 27, tror jeg, 7 bidsler, fint forarbejdede broncebidsler med broncekæder, som tømmerne har været fastgjort til. Milerne er af jern, og de fleste er U-bøjede stænger, som må have været meget ubehagelige for hestene. Kun eet bidsel har delt mile – den er samlet på midten med en jernring; dette bidsel er ikke noget særlig flot stykke, men er interessant ved, at der er noget individuelt ved det.

– Rytteren har måske været særlig dyrevenlig?

– Måske – hesten har snarere været blød i munden, mens hestene med stangmilerne har været hårde. Det er jo et fænomen, vi kender den dag i dag.

Så har vi skjoldbulerne, det midterste af skjoldet, der beskytter hånden, og dem har vi sandelig mange af, henimod 100 vil jeg anslå. Blandt dem har vi fundet en underlig en, en kæmpeskjoldbule, ja, selve bulen til hånden er ikke større end normalt, men jernkraven udenom er dobbelt så stor som sædvanlig. Foreløbig har jeg ikke set noget lignende andetsteds. Den slags undtagelser giver måske en mulighed for at se, hvor de indtrængende styrker er kommet fra.

Og så har vi spydspidserne – dem er det værre med – 150 kan vi sige, jeg har ikke listerne her. Endelig er der mange hundrede pilespidser, det er dem, der tæller op og giver de store fundtal. Nogle pilespidser er af skifer, og det er jo en meget mærkelig ting. Foreløbig har vi ikke kendskab til andre skiferpile end dem fra dette fund og så fra Nydam, der jo minder meget om Ejsbøl-fundet.

Buer til pilene har vi intet som helst af. De må være brændt helt op på det bål, som sejrherrene kastede de besejredes våben på inden ofringen i søen. Der er underligt nok heller ingen hjelme, men 30–40 knive, stikvåben. Og så har vi fundet en romersk mønt. En eneste.

– Hvad er det morsomste, De har gravet ud i sommer?

– En træting, en af de få, vi har, en øse eller en stor slev. Og nu til aller sidst en stor spydspids, der er blevet bøjet og stærkt forhugget under offerhandlingen. Den er ornamenteret på døllen, altså på den runde fatning, som spydstagen stikkes ind i – et fire gange gentaget ornament, der består af to søllignende figurer forbundet med en tangentstreg, indlagt i jernet, to af sølv og to af bronze. Det er ikke soltegn, vi kalder det falske spiraler, og vi ved ikke, hvad det er. Mærkeligt nok findes nøjagtig det samme ornament i Nydam, og man kunne være fristet til at tro, at det er den samme mand, der har lavet begge ornament.

Når den spydspids gjorde et særligt indtryk på os, var det på grund af dens ødelæggelse. 15 kraftige hug i æggene er en ret grundig og vedholdende ødelæggelse. Man har lov til at gætte, at enten spydets ejer eller spydet selv

Ejsbøl mose. Ved siden af et bidsel med tilhørende bronzekæder ligger en skjoldbule og en spydspids.

Foto: Haderslev Amts Museum.

har forekommet særlig farligt, og derfor er spydet blevet maltrakteret særlig grundigt. Det fortæller noget om ceremonien.

– Hvad er der så sket dengang?

– Vi ved det jo ikke, men vi tror, det er en rituel handling, der har fundet sted. De store våbenofre i moserne er alle fra folkevandringstiden, den tid, hvor danernes rige blev grundlagt. Her har stået et slag, hvor de fastboende har sejret over en indtrængende hær, og efter slaget har de ødelagt de fremmedes våben, brændt, hvad de kunne, forhugget og bøjet sværdenes klinger og tilsidst bragt deres gud takken for sejren ved at kaste krigsbyttet i søen. For at komme langt nok ud fra den bløde søbred, har de smidt en hel del grene og træstammer ud i søen; for fra dette improviserede brohoved, kan vi måske kalde det, har det været lettere at få krigsbyttet tilstrækkeligt langt ud i vandet. De kastede jo ikke alle genstandene enkeltvis ned, men kom slæbende med to dynger med over 500 sammenfiltrede genstande i hver. Jeg forestiller mig, at de har båret dem på en flad bære, måske en dør, og så har de simpelthen hældt offeret af – ned i vandet.

Andre våben, navnlig de tungeste som sværd og spydspidser, har man kastet enkeltvis ud – derfor ligger de længere fra den gamle søbred.

– Det havde da været fornuftigere at beholde de gode våben – de må jo have været en formue værd.

– Nej, de kunne ikke bruge de våben selv, for deres egne, der havde sejret, var jo meget bedre – de var noget helt ekstra. Jeg forestiller mig våbnenes ødelæggelse, der er fælles for alle ofrede våben, som en fortsættelse af slaget. Hvert eneste er ramponeret – det har været ramme alvor

for dem. Der har været de strengeste straffe for at holde noget tilbage, det ved vi blandt andet fra Cæsar, der har skrevet om det i Gallerkrigene. Man skulle ikke udæske den guddommelige vrede.

– Hvoraf slutter De, at det var de fastboende, der sejrede?

– Man kan ikke se det af våbentyperne, for de var dengang temmelig ens over hele Europa. Vi har længe spejdet efter runer eller romerske fabrikantstempler på sværdene. Runerne er hidtil udeblevet, men et enkelt romersk fabrikantstempel har vi været så heldige at opdage på et sværd, og når jeg siger heldige, mener jeg det fuldt ud. Faktisk havde vi fremvist netop det sværd i længere tid for publikum, uden at vi havde set det tilirrede fabrikantmærke. Det var meget vanskeligt at få øje på, og det betyder, at der måske dukker flere fabrikantmærker op, når sværdene er blevet rensede og konserverede.

Vi regner i det hele taget med at få mere at vide om disse sværd, men allerede nu kan vi dog se, at flere af klingerne er blevet smedet som damascenerklinger, altså smedet af flere sammenflettede – kan vi sige jernbændler? En form, der gør klingerne meget smidige. Det har været en kunst at smede gode sværd, og en dygtig våbensmed var meget naturligt højt anset.

Når vi regner med, at det er de fastboende, der har foretaget dette våbenoffer, er det, fordi ødelæggelserne er så grundige, at de må have taget tid. Men hvad gør en erobrere? Han sejrer og går videre, lader våbene ligge. Han er traditionsløs på stedet – det falder ham ikke ind at bringe en fremmed gud et offer, han kender intet til søens hellighed. Den kender derimod de fastboende, og vi ved det samme fra andre fund i mosen.

– Det ville dog være praktisk af en eventuelt sejrende fjende lige at give sig tid til at ødelægge de erobrede våben og hælde dem ud i en nærliggende sø, så de ikke fik de samme pile efter sig en gang til, når de fastboende havde sundet sig.

– Ja, men der har været et ret fastlagt ceremoniel, som de fremmede næppe har kendt, og som vi genfinder f. eks. i Illerup; nej, det er overvejende sandsynligt, at det er de hjemmeboende, der har foretaget ofringen.

– Hvad med alle de sten, som De samler op med samme omhu som de gamle våben?

– Det ved vi ikke. De er utvivlsomt en del af offeret, men vi kender intet til deres rolle i den hellige handling. De er næsten alle 4–8 cm lange, altså bekvemme at kaste med.

– Har der så ikke været uartige drenge på spil?

– Der skal nok have været uartige drenge, der har smidt med sten, og for den sags skyld også artige. Men næppe lige her. Det er jo lidt påfaldende, at der ikke er sten højere oppe i moselagene, og her i oldsagslaget drejer

Ejsbøl mose. To bidslers med broncekæder, foroven ligger den U-formede mile.

Foto: Haderslev Amts Museum

det sig pludselig om mange hundrede. Næ, en offerhandling er så alvorlig, at de ikke ville tillade pjank. Vi kender også stenfænomenet fra andre mosefund.

– Hvornår fandt det slag sted?

– Det kan vi nemt komme efter – 3–400 år e. K. Det kan man se af de fundne genstandes art, der ligner samtidige gravfund. Man sammenligner med fund fra sydligere egne og ender i Italien, der jo på dette tidspunkt har en righoldig historisk litteratur med talrige årstal.

– De tager pollenprøver?

Ja, selvfølgelig, og træprøver til C 14-undersøgelse, radioaktivitetsprøven, der kan fortælle, om alt træ fra udgravningen har samme alder. Men begge metoder har langt større betydning ved ældre fund – dette er for ungt.

– Er Ejsbøl nu færdigudgravet?

– Nej, vi ved, at der er mere. F. eks. var de sidste tre kvadratmeter, vi afdækkede, særlig rigt forsynet med oldsager, og i den lodrette væg så vi et lille stykke af en broncekæde til et bidsel sidde fast, og bag det mener vi, at der endnu gemmer sig meget godt. Derfor vil vi også nu søge en gang til at få hjælp af tipsmidlerne til videre udgravning næste år.

– Hvorfor reddede De ikke det bidsel med det samme?

– Det er jeg blevet spurgt om så tit. Vi kunne nemt grave og hale det ud af væggen, men så ødelægger vi jo næste års udgravning.

– Går det da ikke til, når det sidder sådan og stritter?

– Det stritter slet ikke, det sidder godt fast ind i væggen, og nu er hele udgravningen blevet fyldt med jord, så det ligger godt beskyttet til næste år – ligeså godt som før vi gravede ned til det.

– Beholder museet i Haderslev hele fundet?

– Ja, det blev der truffet aftale med Nationalmuseet om, da vi begyndte at grave. Dog med forbehold overfor ganske ekstraordinære fund. Sådan noget har vi ikke fundet i Ejsbøl, ikke endnu. Men dette store fund vil betyde en nyordning af museet; det er så betydningsfuldt, at det skal have en virkelig iøjnefaldende og god plads i jernaldersamlingen. I gamle dage lagde man tingene i række på hylder, måske med en etiket med nogle oplysninger om det pågældende fund, gik det højt, var der muligvis et par billeder fra udgravningen. Men i vore dage har udstillingsteknikken sat sig som mål at give de besøgende et indtryk ikke blot af genstandene selv, men også af baggrunden for fundet, for Ejsbøls vedkommende således de religiøse forestillinger, der har ligget bag våbenofferet.

– Vil man søge at lave en model på museet?

– Ja, noget i den retning. Selve udgravningen fortæller jo historie, så vi vil søge at give et indtryk af findestedet, og jeg håber, at museet i denne Ejsbøl-udstilling får et enestående billede af fortiden.

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard.

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

*

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Møllemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

**VALLEKILDE
Folkehøjskole**

Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

HEJMDAL

Landsdelens Blad

**Brede Sogns
Spare- og Laanekasse**

Bredebro tlf. 41341

*

Stiftet den 1. maj 1875

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

**Graasten
Andelsslagteri**

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

Paul Thomsen
Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
ESBJERG

GRAM

Køleanlæg

BRØDRENE GRAM A/S
VOJENS

Støt vore annoncører

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Tegn

abonnement

på

Sønderjysk

månedsskrift

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Lolland-Falsters

Folketidende

Stiftets største Blad

Nykøbing F.

Støt vore annoncører